

identitetu njegovih i naših sunarodnjaka u pokrajini Molise, a to mu je i bio jedan od ciljeva.

Stjepan Krpan

Stempel, Martin

ZWISCHEN KORAN UND GRUNDGESETZ, RELIGIÖSE BETÄTIGUNG MUSLIMISCHER AUSLÄNDER IN DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND, Diss, Hamburg, 1987. str. 446.

Prošle godine u SR Njemačkoj objavljena je zanimljiva doktorska disertacija sa područja pravne nauke Martina Stempela pod naslovom: »Između Kurana i Ustava SRN. Religiozno ispovjedanje stranaca muslimana u Saveznoj Republici Nemačkoj«. Ovo delo izazvalo je interes i šire nemačke javnosti zbog brojnoga imigrantskog stanovništva muslimanske veroispovesti i zbog teškoća oko njihove društvene i kulturne integracije u nemačku sredinu, posebno oko njihove integracije u pravni sistem zemlje i usvajanja filozofskih i moralnih vrednosti i predstava od kojih polazi ovaj pravni sistem.

Pripadnici islamske veroispovesti u SRN izloženi su ne samo budnijoj i poostrenijoj tzv. socijalnoj kontroli nemačkoga većinskog stanovništva i njenim sankcijama u odnosu na ostalo imigrantsko stanovništvo već i pravnim sankcijama iza kojih stoji državna sila, ne samo snaga vladajućih društvenih predrasuda nemačkog stanovništva. Procenjuje se da broj muslimana u SR Nemačkoj iznosi 1,875.000, a među njima je i mnogo jugoslovenskih državljana. S druge strane, ova svetska religija, prema procenama, danas obuhvata oko milijardu pripadnika i u funkcijama nadnacionalne integracijske ideologije ona islamskim imigrantima predstavlja i snažno zaleđe na koje mora računati i SRN.

Stempel smatra da se teškoće oko društvene i pravne integracije muslimana u SRN mogu objašnjavati istorijskim i kulturološkim pristupom. Islam povezuje jevrejske i hrišćanske elemente sa shvatanjima arapskih plemenskih religija, a islamsko stanovništvo teže se integriše u drukčije kulture zato što Islam, kao zakon do u tan-

čine reguliše način privatnog života svojih vernika. Istorijski procesi tzv. sekularizacije — u toku kojih su se odvojile organizacija, predstave i norme društvenog života od religiozno-transcendentalnih crta, posebno u sferi privatnog života, a stvaranjem tzv. građanskog društva u evropskim zemljama, razlikuju se od kretanja u islamskim zemljama. Muslimanski vernik teško usvaja evropski način života, njegove društvene i pravne norme, on se ne samo u javnoj nego i privatnoj sferi postojano pridržava »pet stubova Islama«. To su pet molitvi u toku dana uz ritualnu čistoću, davanje milostinje, praznovanje ramazana, hodočašće u Meku i učešće u »svetom ratu«.

Martin Stempel u svojoj disertaciji resersira, pozivajući se često na sociološka istraživanja, pre svega odnos države i prava Savezne Republike prema jednoj kulturno-istorijski i verski udaljenoj manjini u zemlji. Pitanja koja on pokreće i pokušava da razreši u svojoj disertaciji nisu samo pravno-teorijska — on nastoji da pruži i odgovore o tome koje su praktične i pravne mogućnosti na raspolaganju političkim institucijama i državnim vlastima SRN, koje, polazeći sa tla svoga, nemačkog, prava žele da stupe u društveno izolovana područja stranaca muslimanske veroispovesti u svojoj zemlji. Ova se pitanja razmatraju sa stanovišta međunarodnog prava, ali i sa stanovišta domaćeg prava SRN.

Autor polazi od sociološkog nalaza da savremeno društvo, tačnije stanovništvo SRN, nije nacionalno i kulturno jednorodno već multikulturno. Takva stvarnost, i potencijalno i stvarno u neskladu je sa nemačkom tradicionalnom pravnom nadgradnjom, s njenom filozofijom države i prava, koja se pravnoistorijski izvodi iz ideja i političkih težnji 19. veka ka stvaranju države sa nacionalno čistim stanovništvom (Nationalstaatsideen). Pravni sistem SRN, neprimeren izmenjenom sociološkom tipu stanovništva, pre svega u okvirima svoje sudske i upravne prakse, otkriva ne samo vlastite praznine, već i vlastitu inkompatibilnost sa normama islamskog stanovništva, a konkurenciju između normi Ustava SRN (Grundgesetzvom 23. 5. 1949) i normi Kurana redovno rešava isključivo u korist pravoga.

Naravno da je ovakva praksa sudskih i upravnih vlasti SRN ne samo opravdana nego i obavezna, a pravni suverenitet svake zemlje poštuje i međunarodno pravo. Ostaje otvoreno pitanje koliko će pravni sistem ove zemlje uvažavati ili uobziriti ovakve autonomne islamske norme kada primenjuje domaće pravo. Islamskim grupama u SRN često se prigovara da se ponašaju antiustavno i da »koriste društvenu izolovanost i neznanje Turaka koji ovde žive kako bi ih vezivali za Islam, koji, opet, od Turaka biva shvaćtan kao nacionalističko versko učenje sa rasističkim crtama« (str. 27).

Sociološka istraživanja zaključuju da ideološka islamska integracija sprečava društvenu integraciju jednog dela stranog stanovništva u SRN, što izaziva i sve više povećava »potencijal predrasuda« u većinske nemačko stanovništvo i ugrožava homogenitet zemlje. Ipak, kako autor ističe, istorijski novum islamskog prisustva u nemačkom stanovništvu ne bi trebalo shvatiti kao blok već »kao jedan višebojni spektar, u odnosu na kojega paušalan sud ne bi bio umestan, već je potreban jedan izuzetno izdiferencirani pristup« (str. 124). Autor navodi proglas jedne islamske institucije, Islamskoga kulturnog centra u Kölnu, u kojem uvodno stoji: »Tolerancija je jedno posebno obeležje Islama. Islam ne gaji nikakve agresivne namere prema drugim zajednicama« (str. 151).

Stempel se, ipak, u prvom redu zanima za pravne probleme, za ustavnopravni položaj islamskih religioznih zajednica u SRN. Sa stanovišta nemačkog ustavnog prava stranac islamske veroispovesti u SRN mogao bi se posmatrati s obzirom na njegovo pravno svojstvo »stranca«, tj. stranog državljanina, pripadnika druge državno-političke zajednice, potčinjenog personalnom suverenitetu zemlje njegovog državljanstva. Sa stanovišta nemačkog ustavnog prava pravni položaj takvog stranca može se razmatrati i s obzirom na njegovo svojstvo kao pripadnika religiozne islamske zajednice. Njemu se zajednički određena ustavna prava, a nakon odvajanja države i crkve, država je obavezna da primenjuje načelo jednakog tretmana svih religioznih organizacija i njihovih vernika bez obzira na njihov broj, itd. Najposle,

pravni položaj stranca može se razmatrati i po njegovom svojstvu pripadnika drukčijega kulturnog kruga u odnosu na većinsko stanovništvo, s obzirom na manjinska zaštitna prava i slično.

Stempel ne razmatra sva ova pitanja sa podjednakim interesom već se usredsređuje na razmatranje ustavnopravnog položaja islamskih religioznih zajednica u SRN. Polazeći od Ustava SRN (Art. 140 GG u vezi sa Art. 137) Vajmarskog ustava, on pravi razliku između države kao političke organizacije građana i religioznog udruženja (opština) kao privatnih organizacija vernika. Ustavnopravni sistem SRN ne poznaje status privilegovane »državne crkve«, a različita religiozna udruženja (Religionsgesellschaften) nemaju nikakav institucionalni uticaj na državne poslove; s druge strane i sama država nema nikakvih ustavnopravnih ovlašćenja da se meša u autonomnu sferu religioznih organizacija.

Ipak, unatoč ustavnog načela o neutralnosti države SRN i njene obaveze jednakog tretmana svih religioznih udruženja, katolička crkva i različite evangelističke crkve u SRN imaju posebno mesto (slično je u Austriji i Švajcarskoj). Razmatrajući u svojoj disertaciji pravni položaj verskih islamskih organizacija u SRN Stempel pokreće i pitanje da li poslednje mogu steći pravni status tzv. »korporacije javnog prava Savezne Republike« (Körperschaften des öffentlichen recht — str. 297), tj. ne običnoga privatnog udruženja građana već udruženja javnopravnog karaktera koje ispunjava i određene državne zadaće i raspolaže posebnim ovlašćenjima (npr. da ubiraju crkvene poreze i sl.).

Religiozna udruženja sa takvim pravnim statusom, pre svega crkve, u ustavnopravnom sistemu SRN, razlikuju se od drugih korporacija, odnosno pravnih lica javnog prava (npr. univerzitet, komunalnih opština, profesionalnih komora, itd.). Nasuprot religijskih udruženja koja uživaju ovakav pravni status ona su korporacije državnoga, upravnog, odnosno izvršnog prava (Verwaltungsrecht), dok religijska udruženja mogu steći rang korporacije ustavnog prava (Verfassungsrecht), tj. one imaju isti rang sa državom i njenom vlašću, i u njihovim odnosima va-

ži princip pariteta. Takvo udruženje ne bi se moglo s promenom Ustava jednostavno ukinuti, moguće je jedino osporavati samo njegov javnopravni status.

Pojedine hrišćanske crkve i još neka religijska udruženja (npr. Israelische Kulturgemeinschaft) uživaju ovakav status, a Stempel u svojoj disertaciji smatra da postoje i pravne pretpostavke za sticanje ovakvog pravnog statusa islamskih religijskih udruženja u SRN. On to dokazuje putem dosta komplikovane egzegze ustavnih odredbi Ustava SRN i odredbi tzv. državnog crkvenog prava (Staatskirchenrecht). U zaključcima on ističe da ovakav ustavnopravni status islamskog religijskog udruženja u SRN ne bi doveo u pitanje državno i pravno biće Savezne Republike. »Ovo bi predstavljalo i priključak za prodiranje islamskih pravnih shvatanja u javno pravo Savezne Republike, a da se pri tome ona, ipak, ne približi tipu Islamske Republike« (str. 339.)

U disertaciji se razmatraju i problemi nastave Islama, u okviru obaveznog predmeta verske nastave, u državnom školskom sistemu SRN. Takozvani kulturni suverenitet SRN, u okviru kojega spada i školski sistem i školska politika, uglavnom ulazi u ustavotvorne nadležnosti federalnih pokrajina SRN. Razmatraju se različiti modeli verske nastave Islama u pojedinim pokrajinama SRN, i sadržina ove nastave i sl. I na ovome području autor nastoji da pokrene pravne probleme, npr. da li u Saveznoj Republici postoji pravo na islamsku religioznu nastavu u školama, tj. takvo pravo (Rechtsanspruch) kome bi korespondirala i obaveza države da takvo pravo pod određenim pretpostavkama i obezbedi i koje bi se moglo utuživati (str. 354). Inače, odluku o tome da li će dete pohađati versku nastavu, i kako će se uopšte vaspitavati, prema Art. 6 GG, spada u tzv. roditeljsko pravo (Elternrecht) kao »prirodno pravo roditelja i najviša obaveza«.

Disertacija M. Stempela, već prema svojem nazivu, »Između Kurana i Ustava SRN«, iako zamišljena kao pravna rasprava, vuče na tlo sociološke nauke i njenih zaključaka. Po sredi pitanja o dodirima velikih civilizacijskih sistema izazvanih savremenim migra-

cijskim kretanjima, zgušnjavanje svet-skog društvenog prostora, pitanja kompatibiliteta jednoga pravnog, svetovnog dokumenta kao što je Ustav i jednoga, prevashodno religioznog, svetog spisa — Kurana. Ova disertacija ukazuje na to da ni sam njen autor nije načistu sa kontraverzom koja se vodi u jednom delu savremene građanske sociologije religije — o tome da li savremeni svetskoistorijski procesi potvrđuju ili osporavaju tezu o sve široj sekularizaciji (Säkularisierungsthesen).

Teze o sekularizaciji nastoje da potvrde mišljenja o njezinim sve širim, svetskim, procesima — u smislu emancipacije, ideološke i vrednosne, od teološkoga i po Crkvi sankcionisanog društvenog i pravnog poretka Srednjeg veka; s razvojem industrijalizacije, urbanog života, napretkom nauke, sekularizacija biva sve progresivniji i ireverzibilniji proces. Teze pak o savremenim procesima sve šire »antisekularizacije«, koju zagovaraju brojni sociolozi religije (Luckmann, Ärger, Rendtorf i dr.), ukazuju opet da savremeno društvo nije kadro da pruži odgovore na egzistentna pitanja o smislu ljudskog života, i da savremene nacionalne i religijske integracione ideologije osvajaju sve šire društvene prostore.

Ova disertacija ukazuje da sam njen autor nije načistu sa ovakvim i sličnim kontroverzama, unatoč tome što su mu se one nametale iz samog sociološkog empirijskog materijala kojim se služio u svojoj pravnoj raspravi. Na primer, u delu knjige gde se raspravlja o pravnom položaju posebnih, islamskih škola u SRN (Koranschulen), i sam autor smatra da je teško utvrditi šta se, zapravo, u ovim školama predaje i da li su one uporišta koja otežavaju politiku integracije stranaca u društvo Savezne Republike. Pri tome on navodi i rezultate jedne sociološke ankete o radu Škole Kurana u SRN. Istraživanje je izvedeno po nalogu državnih školskih vlasti grada Hamburga. Jedan, među reprezentativnim odgovorima ove ankete kaže da se u ovim školama, doduše, uči da prave hrišćane treba poštovati, »ali da Nemci, zbog svoga načina života, nisu pravi hrišćani« (str. 138).

Zoran Petrović